

I. Спеціальний трибунал щодо злочину агресії проти України: справедливий суд, якого чекає світ

Ірина Гловук

докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри кримінального процесу та криміналістики
Одеського державного університету внутрішніх справ,
адвокатка,
членкиня Комітету із конституційного правосуддя
та прав людини Ради адвокатів Одеської області
(Одеса, Україна)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5685-3702>
irynavasgloviuk@gmail.com

Володимир Гринюк

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального процесу
та криміналістики Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(Київ, Україна)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6340-0584>
gva19740820@gmail.com

УДК 341.3(075.8)(477)

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД ЗА СТАТУТОМ СПЕЦІАЛЬНОГО ТРИБУНАЛУ ЩОДО ЗЛОЧИНУ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Анотація. У статті розглядається проблематика процесуальних особливостей провадження у Спеціальному трибуналі щодо злочину агресії проти України у аспекті права на справедливий суд. Для цього виокремлено стадії провадження у трибуналі, які мають загальний характер і можуть бути уточнені з прийняттям Правил процедур і доказування. Автори виділяють і стисло характеризують такі стадії провадження у Спеціальному трибуналі: 1) ініціювання розслідування; 2) прийняття рішення про проведення розслідування та розслідування; 3) підготовка обвинувального акта Прокурором та його затвердження суддею досудового провадження; 4) підготовче провадження та призначення справи до судового розгляду в Судовій палаті; 5) судове провадження (основна частина); 6) оскарження рішення Спеціального трибуналу в Апеляційній палаті; 7) виконання покарання.

Розкриваються і аналізуються права обвинуваченого під час провадження в трибуналі як окрема складова права на справедливий суд. Констатується необхідність здійснення інформування про права осіб, які залучені до розслідування щодо злочину агресії проти України, що доречно передбачити додатково у Правилах процедур і доказування. Розглядаються та аналізуються випадки забезпечення права на особистий і професійний захист та можливість його обмеження відповідно до ст. 26 Статуту Спеціального трибуналу щодо злочину агресії

проти України. Наголошується на важливості запровадження інституту *in absentia* та виокремлюються процесуальні умови його застосування.

Підсумовано про необхідність додаткового врегулювання таких питань провадження в Спеціальному трибуналі: необхідність уточнення моменту, з якого особа користується визначеними правами у розслідуванні; обов'язок роз'яснення особі прав, які вона має у розслідуванні; визначення моменту, з якого виникає статус підозрюваного; уточнення переліку заходів, які можуть бути застосовані до сторони захисту у порядку ст. 38 Статуту Трибуналу, умови пропорційності їх застосування; визначення інтересів правосуддя у контексті провадження *in absentia*; визначення критеріїв допустимості форм повідомлення у провадженні *in absentia* тощо.

Ключові слова: Спеціальний трибунал щодо злочину агресії проти України; провадження у Спеціальному трибуналі щодо злочину агресії проти України; право на справедливий суд в Спеціальному трибуналі; стадії провадження у Спеціальному трибуналі; права учасників провадження у Спеціальному трибуналі; провадження *in absentia* у Спеціальному трибуналі.

15 липня 2025 р. сталася визначна для правничого світу подія – Верховна Рада України ратифікувала Угоду між Україною та Радою Європи про створення Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України¹ (далі – Трибунал). Сама ж угода була підписана 25 червня 2025 р. Президентом України Володимиром Зеленським і Генеральним секретарем Ради Європи Аленом Берсе в Страсбурзі, про що повідомило Міністерство закордонних справ України². Ця Угода, як і Статут Трибуналу, стали результатом безпрецедентних зусиль України та Core Group (Коаліції держав зі створення Спеціального трибуналу) щодо визначення моделі Трибуналу та розробки необхідних міжнародних документів³.

Як вичерпно обґрунтовано у дослідженнях, Міжнародний кримінальний суд (далі – МКС) не має можливості здійснювати юрисдикції щодо злочину агресії через специфічний юрисдикційний режим цього міжнародного злочину у Римському статуті⁴. Саме тому й виникла потреба створення Три-

¹ Про ратифікацію Угоди між Україною та Радою Європи про створення Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України: Закон України від 15 липня 2025 р. № 4518-IX <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4518-20#Text>> (дата звернення 25.07.2025).

² Президент України Володимир Зеленський підписав угоду про створення Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України (25 червня 2025 р.) <<https://mfa.gov.ua/news/prezident-ukrayini-volodimir-zelenskij-pidpisav-ugodu-pro-stvorennya-specialnogo-tribunalu-shchodo-zlochynu-agresiyi-proti-ukrayini>> (дата звернення 25.07.2025).

³ Докладніше щодо процесу реалізації ідеї створення Трибуналу див.: А Кориневич, Т Короткий, 'Спеціальний трибунал щодо злочину агресії проти України: *realpolitik* проти невідворотності покарання за злочин агресії' [2022] 2 Український часопис міжнародного права 33–42 <https://doi.org/10.36952/ua.2022.2.33-42>; А Кориневич, 'Робота по створенню Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України: події та факти' [2022] 2 Український часопис міжнародного права 7–8; Спеціальний трибунал щодо злочину агресії проти України (Міністерство закордонних справ України, 27 травня 2025 року) <<https://mfa.gov.ua/protidiya-agresiyi-uf/specialnij-tribunal-shchodo-zlochynu-agresiyi-proti-ukrayini>> (дата звернення 25.07.2025).

⁴ Tom Dannenbaum, 'Mechanisms for Criminal Prosecution of Russia's Aggression Against Ukraine' (March 10, 2022) <<https://www.justsecurity.org/80626/mechanisms-for-criminal-prosecution-of-russias-aggression-against-ukraine>> (accessed 25.07.2025); Graham M Glusman, 'Justice from the General Assembly: An International Tribunal for the Crime of Aggression in Ukraine' [2024] 3(1) Chicago Journal of International Law Online <<https://cjil.uchicago.edu/online-archive/justice-general-assembly-international-tribunal-crime-aggression-ukraine>> (accessed 25.07.2025); А Кориневич, Т Короткий, М Пашковський, 'Політико-правові аспекти створення Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України' [2024] 1 Український часопис міжнародного права 20–31 <https://doi.org/10.36952/ujil.2024.1.20-31>.

буналу, який мав би таку юрисдикцію в умовах триваючої збройної агресії росії проти України. Як справедливо зазначає І. Мудра, основна відмінність нашого трибуналу від усіх, які існували, – це те, що ми створюємо його під час війни. Решта трибуналів створювалася після завершення, коли були зрозумілі переможена сторона і переможець. Тому наш трибунал унікальний, не копійцевий якогось іншого⁵.

Натепер Статут Трибуналу є опублікованим⁶, що дає можливість аналізу процесуальних питань його функціонування, що є важливим для української кримінально-процесуальної доктрини.

Питання необхідності створення, можливі моделі, подолання імунітетів у провадженні та інші питання функціонування майбутнього трибуналу щодо злочину агресії проти України розглядалися як у наукових, так і в аналітичних публікаціях та інтерв'ю зарубіжних і вітчизняних дослідників, серед яких: Astrid Reisinger Coracini, Hans Corell, Tom Dannenbaum, Graham M. Glusman, Jocelyn Getgen Kestenbaum, Carrie McDougall, Andrew Forde, Oona A. Hathaway, Kevin Jon Heller, Frank Hoffmeister, Emily Mullin, David Scheffer, Robert Stendel, Jennifer Trahan, Philippe Sands, Gregory Stanton, І. Басиста, К. Бусол, Г. Власова, М. Гнатовський, О. Комаров, А. Кориневич, Т. Короткий, У. Коруц, І. Мудра, Г. Нуріджян, М. Пашковський, О. Сенаторова, М. Смирнов, В. Стратонов, В. Точилівський, Ю. Цветкова, М. Шепітько та ін. Утім, питання особливостей провадження у Трибуналі практично не розглядалися через новизну його Статуту.

Метою статті є виокремлення процесуальних особливостей провадження Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України в аспекті права на справедливий суд (стадії провадження; права учасників; провадження *in absentia*).

Як і будь-яка процесуальна діяльність, провадження в Спеціальному Трибуналі характеризується певними етапами чи частинами, які тісно між собою взаємопов'язані, що дає змогу, виходячи з доктринальних положень кримінального процесу, виокремити його стадії відповідно до положень Статуту Трибуналу. Слід зазначити, що запропонована стадійність провадження в Трибуналі на цей час має загальний характер, оскільки може бути уточнена після ухвалення суддями Трибуналу Правил процедури і доказування.

Аналіз змісту Статуту Трибуналу дає змогу виділити такі стадії провадження: 1) ініціювання розслідування (звернення Генерального прокурора України із запитом до Прокурора Трибуналу про проведення розслідування

⁵ Валентина Мерещук, Ірина Мудра: “Спецтрибунал щодо російської агресії – унікальний: ми створюємо його під час війни, а не після її завершення” (23 червня 2025) <https://lb.ua/pravo/2025/06/23/683239_irina_mudra_spetstribunal_shchodo.html> (дата звернення 25.07.2025).

⁶ Статут Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_002-25#n492> (дата звернення 25.07.2025); Статут Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України <<https://rm.coe.int/accord-et-statut-complet-ukraine/1680b66128>> (дата звернення 25.07.2025).

щодо злочину агресії проти України); 2) прийняття рішення про проведення розслідування (Прокурор Трибуналу оцінює доказову інформацію та у випадку достатності для цього підстав приймає рішення про проведення розслідування злочину, що підпадає під юрисдикцію трибуналу) та розслідування (обов'язки та повноваження Прокурора щодо розслідування прописані у ст. 24 Статуту); 3) підготовка обвинувального акта Прокурором та його затвердження суддею досудового провадження (після проведення розслідування Прокурор трибуналу готує обвинувальний акт з викладенням у ньому фактів і злочину, в якому обвинуваченому висунуто обвинувачення, та скеровує його Президенту Трибуналу для затвердження суддею досудового провадження); 4) підготовче провадження та призначення справи до судового розгляду в Судовій палаті (здійснення організаційних і процесуальних дій, спрямованих на підготовку до майбутнього судового розгляду обвинувального акта Судовою палатою Трибуналу, наприклад, розкриття документів чи інформації, вирішення клопотань, оскарження обвинувального акта чи юрисдикції Трибуналу, вирішення питання про допустимість і належність доказів тощо); 5) судове провадження (судовий розгляд обвинувального акта Судовою палатою та дослідження зібраних доказів, за результатами якого ухвалюється рішення про засудження та призначення покарання або про виправдання у вчиненні злочину агресії проти України); 6) оскарження рішення Спеціального трибуналу в Апеляційній палаті (оскарження підсумкового рішення з підстав процесуальної помилки, помилки у фактах чи у праві або з будь-яких інших підстав, що впливають на справедливість провадження чи рішення або довіру до них. За результатами апеляційного оскарження може бути скасовано чи змінено рішення чи вирок або прийнято рішення про проведення нового судового розгляду іншою судовою палатою); 7) виконання покарання (вирішення питання про порядок виконання призначеного покарання).

Як загальні принципи Статут розглядає право на справедливий судовий розгляд; *ne bis in idem*; презумпцію невинуватості; права осіб під час розслідування; права обвинуваченого; захист свідків; представництво потерпілих у ході проваджень. Відмітимо, що на початку реалізації ідеї створення Трибуналу вже було зазначено, що 'Статут STCoA мав би містити такі права на справедливий судовий розгляд і належний процесуальний захист. Щоб завоювати довіру та створити стримування майбутнім порушенням ст. 2(4) Статуту ООН, будь-які судові процеси, які проводить STCoA, повинні повністю відповідати цим стандартам'⁷.

Право на справедливий судовий розгляд розкрито через: 1) рівність перед Трибуналом (що суголосне ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські

⁷ Jennifer Trahan, 'The Case for Creating a Special Tribunal to Prosecute the Crime of Aggression Against Ukraine (Part III)' (September 26, 2022) <<https://www.justsecurity.org/83238/tribunal-crime-of-aggression-part-three/>> (accessed 25.07.2025).

і політичні права⁸); 2) публічність розгляду справи та 3) справедливий розгляд, який здійснюється незалежно, неупереджено та впродовж розумного строку. Відмітимо, що в Міжнародному пакті про громадянські і політичні права, як і у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод⁹, йдеться про “справедливий і публічний розгляд”, і положення про такий розгляд, зокрема, у Конвенції також розміщено у статті з назвою “Право на справедливий суд”.

Положення щодо принципу *ne bis in idem* передбачають гарантії щодо:

- неможливості повторного суду Трибуналом за діяння, що становлять склад злочинів, за які особа була засуджена або виправдана Трибуналом;
- неможливості повторного суду Трибуналом у разі, якщо особа була судима національним судом, крім винятків, передбачених ч. 2 ст. 17 Статуту. У цьому формулюванні немає вказівки на засудження чи виправдання, а отже, мають бути враховані й інші судові рішення. Таке тлумачення надано для аналогічного положення Римського статуту МКС¹⁰:

На відміну від пунктів 1 і 2, які стосуються “засуджених або виправданих Судом”, п. 3 передбачає принцип *ne bis in idem* для осіб, які “були судимі іншим судом”. Різне формулювання вказує на різне значення, враховуючи не тільки остаточне рішення іншого суду по суті справи, виправдання або засудження, а й інші рішення, що припиняють кримінальне провадження <...> будь-яке рішення суду про припинення провадження відповідно до відповідного внутрішнього кримінально-процесуального права підпадає під поняття “було розглянуто”¹¹.

Крім того, важливо, що з формулювання ст. 17(2) чітко випливає, що вона застосовується лише у відносинах між Спеціальним трибуналом і національними судами. Вона не застосовується у відносинах між Спеціальним трибуналом та іншими міжнародними кримінальними судами¹²;

- неможливості для особи, засудженої Трибуналом, постати перед національним судом України за вчинення тих самих діянь. У контексті цієї норми виникає питання, чому вказано лише засудження особи, і не вказано її виправдання Трибуналом, хоча згадка про виправдання є у ч. 1 цієї ж статті Трибуналу.

Розглядаючи винятки з цього правила, слід звернути увагу на те, що це ситуації, коли випадки провадження в іншому суді: мали на меті уникнення кримінальної відповідальності особи, якої це стосується, за злочини,

⁸ Міжнародний пакт про громадянські і політичні права <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text> (дата звернення 25.07.2025).

⁹ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text> (дата звернення 25.07.2025).

¹⁰ Rome Statute of the International Criminal Court <<https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/2024-05/Rome-Statute-eng.pdf>> (accessed 25.07.2025).

¹¹ Otto Triffterer, Kai Ambos (eds), *The Rome Statute of the International Criminal Court: A Commentary* (3rd edn, C.H. Beck, Hart, Nomos 2016) 920.

¹² G Nuridzhanian, ‘The newly established Special Tribunal for the Crime of Aggression against Ukraine: jurisdiction, immunities and due process’ <https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=5359650> (accessed 25.07.2025).

які підпадають під юрисдикцію Трибуналу; або не були проведені незалежно чи неупереджено відповідно до гарантій належного процесу, визнаних міжнародним правом, та були проведені у спосіб, який, за наявних обставин, не відповідав наміру притягти особу, якої це стосується, до відповідальності.

Ці положення схожі з формулюваннями ст. 20 Римського статуту МКС. У контексті положення ч. 3 ст. 20 “було призначено для того, щоб забезпечити відповідну особу від кримінальної відповідальності за злочини, що підпадають під юрисдикцію Суду” висловлено позицію, яка може бути релевантною для тлумачення схожих положень Статуту трибуналу:

Це одне з найскладніших положень Статуту для визначення. Воно стосується наміру органів прокуратури або судових органів, що є суб’єктивним питанням бачення національних органів влади. Малоімовірно, що національні органи влади відкрито заявлять про намір провести національне судове провадження, яке, по суті, є фіктивним, з метою захисту обвинуваченого. Отже, здається, що докази, які відповідають цьому положенню, можуть з’явитися лише випадково або без наміру з боку відповідних національних органів влади. Як і майже будь-яке інше правове положення, ст. 20(3)(a) може тлумачитися вузько або широко. У даному випадку вузькість або широта, здається, залежать від того, який поріг доказів необхідний для застосування ст. 20(3)(a)¹³.

Відповідно положення ст. 17 Статуту Трибуналу можуть стати мішенню для критики, як критикується положення ст. 20 Римського статуту МКС через ‘суб’єктивність у визначенні “мети приховування” від попереднього провадження, а також за труднощі та витрати, пов’язані з наданням доказів щодо можливого “фіктивного характеру”¹⁴.

Що ж стосується формулювання цієї ж статті Римського статуту МКС ‘за іншими ознаками не було проведено незалежно або неупереджено відповідно до норм належної правової процедури, визнаних міжнародним правом, та було проведено у спосіб, що за існуючих обставин не відповідав наміру притягнути відповідну особу до відповідальності’, то визнається, що:

Порівняно зі ст. 20(3)(a) це більш об’єктивний критерій. Як і у випадку з цією нормою, він може тлумачитися як у ширшому, так і в вузькому сенсах. Широке тлумачення дало б змогу суворо перевіряти національне процесуальне право на відповідність принципам належної правової процедури. Однак, з огляду на те, що МКС сам є продуктом різних національних правових традицій і має багато компромісних елементів у своїй процедурі, більш імовірно, що МКС застосуватиме підхід, заснований на мінімальних поняттях належної правової процедури, відображених у міжнародних правових документах¹⁵.

До якого – широкого чи вузького – тлумачення пристане Трибунал на тепер – невідомо, утім, викладений підхід стосовно вузького тлумачення

¹³ Mark Klamburg (ed), *Commentary on the Law of the International Criminal Court* (Torkel Opsahl Academic EPublisher, 2017) 239.

¹⁴ Triffterer, Ambos (n 11) 926.

¹⁵ Klamburg (n 13) 239.

видається найбільш релевантним, зважаючи на міжнародне джерело положень щодо гарантій належного процесу.

Важливою складовою забезпечення права на справедливий суд є права обвинуваченого під час провадження. Відповідна стаття розміщена у Статуті Трибуналу після статті “Права осіб під час розслідування”, що зумовлено визначеною стадійністю провадження.

Права осіб під час розслідування розмежовані у ст. 19 Статуту Трибуналу на такі групи:

– права осіб без уточнення процесуального статусу та інтересу у провадженні (особа: а) не може бути примушена свідчити проти самої себе або визнавати свою вину; б) не може бути піддана примусу, тиску або погрозам у будь-якій формі, катуванню чи іншим жорстоким, нелюдським чи таким, що принижують гідність, видам поведження або покарання; с) якщо допит проводиться мовою, яку ця особа не розуміє повною мірою і якою вона не розмовляє, безоплатно користується допомогою кваліфікованого перекладача й такими перекладами, які є необхідними для дотримання вимог справедливості; d) не може бути піддана свавільному арешту або триманню під вартою та не може бути позбавлена волі, крім як на таких підставах і відповідно до таких процедур, які встановлені у Статуті Трибуналу);

– права особи, якщо є підстави вважати, що особа вчинила злочин, який підпадає під юрисдикцію Трибуналу, і така особа повинна бути допитана Прокурором або національними органами влади (додатково такі права: а) бути поінформованою, що є підстави вважати, що він або вона вчинив(ла) злочин, який підпадає під юрисдикцію Трибуналу; б) зберігати мовчання, при цьому таке мовчання не береться до уваги при визначенні винуватості або невинуватості; с) мати юридичного радника на свій вибір або, якщо особа не має юридичного радника, мати призначеного йому або їй юридичного радника Відділом захисту, в кожному випадку, коли цього вимагають інтереси правосуддя, та без оплати особою в будь-якому такому випадку, якщо особа не має достатніх коштів для такої оплати; d) проконсультуватися із юридичним радником перед проведенням допиту та бути допитаним у присутності юридичним радником, якщо тільки особа добровільно не відмовилася від свого права на допомогу юридичного радника після повідомлення їй про ці права).

Ці формулювання є практично тотожними ст. 55 Римського статуту МКС. Відмітимо, що для національного кримінального процесуального законодавства загалом не є характерним такий підхід до поіменування осіб, які беруть участь у провадженні. Він частково реалізований лише у ст. 627 Кримінального процесуального кодексу України¹⁶ (далі – КПК України¹⁷) “Права особи, стосовно якої надійшло прохання Міжнародного криміналь-

¹⁶ Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>> (дата звернення 25.07.2025).

¹⁷ Klamberg (n 13) 410.

ного суду про співробітництво”, і вже зверталася увага на певні недоліки формулювань¹⁸.

Ні Статут Трибуналу, ні Римський статут МКС не містять переліку осіб, про права яких йдеться в контексті розслідування. Утім, є думка, що ‘ст. 55, міні-конвенція з прав людини на період до судового розгляду, відкриває нові горизонти, зазначаючи, що деякі з цих прав також поширюються на інших осіб, залучених до розслідування, таких як потерпілі та свідки’¹⁹. Ця позиція підтримується в різних дослідженнях²⁰.

Крім того, у ст. 19 Статуту Трибуналу не вказано, з якого моменту особи користуються переліченими правами. Аналіз стадійності провадження у Трибуналі та положень ч. 1 та 2 ст. 23 Статуту свідчить про те, що йдеться про етап, коли Прокурор Трибуналу вирішить, що є достатні підстави для проведення розслідування злочину, що підпадає під юрисдикцію Трибуналу.

Частина 1 ст. 19 Трибуналу не містить положення про роз’яснення особі прав, які вона має у розслідуванні. На аналогічний недолік зверталася увага й у контексті Римського статуту МКС²¹, з обґрунтуванням, що на відміну від преамбули пункту 2, преамбула не містить прямої вказівки на те, що відповідна особа повинна бути поінформована про ці права. Однак, оскільки неможливо ефективно реалізувати свої права, не знаючи про них, логічно було б, щоб Суд дійшов висновку, що особи, які беруть участь у розслідуванні, повинні бути поінформовані про всі права, визнані в п. 1, а також про будь-які інші відповідні права²². Цей недолік цілком можливо усунути у Правилах процедури і доказування.

До формулювань ст. 55 Римського статуту МКС є зауваження щодо неповноти каталогу прав, зокрема:

право на достатній час і засоби для захисту, гарантоване обвинуваченому ст. 67 Римського статуту, є важливим аспектом права на адвоката і повинно застосовуватися до адвоката, який представляє підозрюваного, оскільки ефективно представництво підозрюваних може вимагати часу для надання консультацій та доступу до певних документів або інших доказів, як для підготовки до допиту, так і в очікуванні можливих звинувачень, хоча це право може бути не таким широким, як право обвинуваченого²³.

З цим зауваженням слід повністю погодитись, оскільки, наприклад, про розкриття інформації йдеться саме стосовно обвинуваченого, а не підозрюваного (ч. 2 ст. 20 Статуту Трибуналу). Можливо, це пов’язано з тим, що у Статуті Трибуналу чітко не прописано, з якого моменту в особи виникає статус підозрюваного (при тому, що цей термін є у Статуті, а у ч. 3 ст. 24

¹⁸ І Гловюк, ‘Деякі питання кола учасників кримінального провадження (у аспекті “воєнних” змін до КПК України)’, *Кримінальна юстиція в Україні: реалії та перспективи: матеріали круглого столу* (23 вересня 2022 р.) (Львівський державний університет внутрішніх справ 2022) 138–139.

¹⁹ Triffterer, Ambos (n 11) 1396.

²⁰ Klamberg (n 13) 410.

²¹ Klamberg (n 13) 411.

²² Triffterer, Ambos (n 11) 1398.

²³ Triffterer, Ambos (n 11) 1409.

вжито формулювання “вимагати явки осіб, стосовно яких проводиться розслідування”, а термін “підозрюваний” тричі вжито в іншому контексті). Як видається, і це питання слід буде уточнити у Правилах процедури і доказування.

До речі, питання статусу підозрюваного безпосередньо пов’язано з формулюванням “коли є підстави вважати, що особа вчинила злочин, який підпадає під юрисдикцію Спеціального трибуналу, і така особа повинна бути допитана Прокурором або національними органами влади відповідно до запиту про судову допомогу” у ч. 2 ст. 19 Статуту Трибуналу. Стосовно практично тотожного формулювання у Римському статуті МКС зазначено, що, оскільки використовується термін “підстави вважати”, а не “розумні підстави вважати”, для виникнення цього зобов’язання достатньо відносно низького порогу, наприклад, повідомлень у пресі про причетність особи до злочинів²⁴.

Каталог прав обвинуваченого за Статутом Трибуналу є доволі широким і таким, що закріплює передумови того, щоб справедливість суду була забезпечена. Його аналіз дає підстави стверджувати, що, по-перше, враховано визнані у ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод права обвинувачених (хоча у формулюваннях, очікувано, є відмінність); по-друге, формулювання є схожими з формулюваннями ст. 67 Римського статуту МКС.

Зважаючи на те, що положення ст. 67 Римського статуту МКС вже неодноразово розглядалися, зосередимо увагу на специфічних формулюваннях саме Статуту Трибуналу. Прикметно, що, на відміну від Римського статуту МКС, є право “бути негайно та детально поінформованим про його або її права”. Це логічно, зважаючи на те, що реалізувати права, не будучи повідомленим про них, малореально.

Доволі складним для розуміння та тлумачення є положення “здійснювати захист особисто або через юридичного радника, обраного обвинуваченим, та бути поінформованим, у разі якщо обвинувачений не має юридичного радника, про це право, якщо тільки Судова палата не усуне його за постійне перешкоджання ходу провадження згідно з підпунктом b пунктом 7 статті 26 або пунктом 2 статті 38 цього Статуту”. У цьому формулюванні поєднані, з одного боку, право на особистий та професійний захист, по-друге, підстави обмеження права на захист. Обмеження можливі у ситуаціях:

– Судова палата має право вживати всіх необхідних заходів для підтримання порядку під час слухання, включаючи наказ про видалення, тримання під вартою або аналогічне обмеження щодо особи, яка не дотримується вимог (ст. 26 Статуту Трибуналу);

– Трибунал може покарати осіб, присутніх у Трибуналі, за неналежну поведінку, у тому числі за зрив його провадження або умисну відмову вико-

²⁴ Triffterer, Ambos (n 11) 1402.

нувати його розпорядження, шляхом адміністративних заходів, за винятком позбавлення волі, таких, як тимчасове або постійне видалення із зали Трибуналу, штраф або інші подібні заходи, передбачені в Правилах процедури і доказування.

Небезпека у таких формулюваннях криється в тому, що незрозуміло, чи йдеться виключно про обвинуваченого, чи також про захисника (якого у перекладі поіменовано юридичним радником). І хоча у ч. 2 ст. 38 Статуту Трибуналу вказано на “заходи, передбачені в Правилах процедури і доказування” та згадано про відповідні процедури, важливо, щоб там було передбачено оцінку пропорційності застосування будь-яких заходів до сторони захисту, оскільки вони *априорі* зумовлюватимуть обмеження права на захист. А це своєю чергою викликатиме питання дотримання права на справедливий суд.

Не менш цікавим із позицій захисту є положення щодо можливості провадження *in absentia*. Щодо цієї ідеї висловлювались різні підходи. Зокрема, вказувалося, що

важливим питанням є право майбутнього Спеціального трибуналу розслідувати справи та розглядати обвинувачення *in absentia* та межі реалізації такого права (на окремих етапах, стадіях провадження, наприклад до стадії підтвердження обвинувачень, чи на усіх). Процедура *in absentia* хоча й не заборонена міжнародним правом, проте потребує ретельного балансування між ефективністю механізму та забезпеченням прав обвинувачених, включаючи право на повторний розгляд²⁵.

На думку David Scheffer,

враховуючи ймовірність того, що політичні та військові лідери Росії, включно з Владіміром Путіним, можуть ізолюватися на російській території та перебувати там захищеними до кінця свого життя, питання заочних судів важливо розглянути. <...> STL є єдиним міжнародним трибуналом, який дозволив такі судові процеси (ст. 22 Статуту STL). <...> Могла б існувати процедура, за якою прокурор міг би принаймні представити докази публічно без присутності обвинуваченого, після чого відбувся суд, якщо і коли особу, врешті-решт, буде заарештовано та доставлено до Гааги²⁶.

Для забезпечення справедливості розгляду *in absentia* Статут Трибуналу містить такі положення щодо умов розгляду:

- цього вимагають інтереси правосуддя;
- якщо особа однозначно відмовилася від свого права бути присутньою;
- або якщо було вжито всіх розумних заходів для забезпечення його або її явки перед Спеціальним трибуналом та для інформування особи про обвинувачення та наслідки його або її неявки до Спеціального трибуналу.

²⁵ Кориневич, Короткий, Пашковський (н 4) 25.

²⁶ David Scheffer, ‘The Case for Creating a Special Tribunal to Prosecute the Crime of Aggression Committed Against Ukraine (Part IV)’ (September 28, 2022) <<https://www.justsecurity.org/83290/tribunal-crime-of-aggression-part-four-2/>> (accessed 25.07.2025).

Гарантіями для обвинуваченого є такі положення:

- належне повідомлення;
- залучення захисника;
- повторний розгляд справи.

Якщо проаналізувати положення релевантної практики ЄСПЛ²⁷, то можна стверджувати про її врахування у Статуті Трибуналу. Утім, як слушно пише Г. Нуріджанян,

хоча теоретично ст. 28 Статуту передбачає необхідні процесуальні гарантії, саме їх застосування на практиці визначатиме справедливість заочного судочинства в Спеціальному трибуналі. Тому важливо, щоб ст. 28 Статуту, зокрема поняття “однозначна відмова від права бути присутнім”, “належне повідомлення обвинуваченого”, “відмова від права на повторний судовий розгляд” або “згода з вироком”, не тлумачилися і не застосовувалися формально²⁸.

Це проблема усіх оціночних понять, однак більш формалізовано написати правила для цієї процедури на тепер навряд чи можливо.

Аналізуючи положення Статуту трибуналу щодо розгляду *in absentia*, важливо звернути увагу на такі аспекти. Судячи з формулювання “Спеціальний трибунал може проводити провадження за його або її відсутності <...> і цього вимагають інтереси правосуддя”, можна обґрунтовано припустити, що такий розгляд є опційним і лише від Трибуналу залежатиме, застосувати його у кожного конкретного випадку або ні. Статут не дає розуміння, якими критеріями має керуватися Трибунал, визначаючи інтереси правосуддя. Ці критерії складно спрогнозувати наперед, однак, як видається, це може залежати від обвинуваченого та ступеня його участі у агресії проти України.

Однозначна відмова від права бути присутньою може проявлятися у різних формах (перелік яких, до речі, очікувано не уточнений). За практикою ЄСПЛ, така відмова може бути експліцитною або імпліцитною, зважаючи на поведінку особи (наприклад, коли він або вона намагається ухилитися від судового розгляду) (“Лена Атанасова проти Болгарії” (*Lena Atanasova v. Bulgaria*), 2017, § 52). Проте будь-яка відмова від гарантій, передбачених ст. 6, повинна відповідати вимогам “усвідомленої та розумної” відмови, як це встановлено у практиці Суду (“Сейдовіч проти Італії” (*Sejdovic v. Italy*) [ВП], 2006, §§ 86–87)²⁹.

Прикметно, що як альтернативні сформульовані умови для провадження *in absentia*: або однозначна відмова бути присутнім, або вжиття заходів для забезпечення явки та для інформування особи про обвинувачення та наслідки його або її неявки. Як видається, вони викликані позиціями ЄСПЛ:

²⁷ Посібник зі статті 6 Європейської конвенції з прав людини. Право на справедливий суд (кримінальний аспект) (Оновлено 31 серпня 2024 р.) <https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_6_criminal_ukr> (дата звернення 25.07.2025).

²⁸ Nuridzhanian (n 12).

²⁹ Посібник зі статті 6 Європейської конвенції з прав людини. Право на справедливий суд (кримінальний аспект) (n 27).

якщо особа, обвинувачена у вчиненні кримінального правопорушення, не була повідомлена особисто, то не можна робити висновок, що вона відмовилася від права на участь у судовому засіданні та самозахист лише через свій статус “втікача”, який ґрунтувався на припущенні з недостатньою фактичною основою. Крім того, обвинуваченого не слід залишати з тягарем доведення того, що він не намагався уникнути правосуддя, або того, що його відсутність виникла через форс-мажорні обставини³⁰.

Як розумні заходи для забезпечення явки та для інформування особи про обвинувачення та наслідки неявки до Трибуналу, Статут передбачає: обвинувачений був належним чином повідомлений, або йому було вручено, або іншим чином повідомлено шляхом публікації в засобах масової інформації, або повідомлення до його або її держави проживання або громадянства про: обвинувальний акт; дату, час і місце проведення слухання; та наслідки неявки до Трибуналу. Небезпека цих формулювань, як указувалося вище, – у їх оціночному характері. Утім, не лише в цьому. Це формулювання вказує на спробу вичерпно сформулювати варіанти повідомлення: “шляхом публікації в засобах масової інформації, або повідомлення до його або її держави проживання або громадянства”. Але це в сучасному світі з диджиталізованими комунікаціями далеко не всі можливі варіанти повідомлення, бо не зазначені ні електронна пошта, ні соціальні мережі, ні потенційно можливі інформаційно-комунікаційні системи (до речі, для національного провадження М. Мазур вже запропонував створити Єдиний портал повідомлень і викликів учасників кримінального провадження, що забезпечуватиме легкий і доступний спосіб для підозрюваного і обвинуваченого отримати інформацію про його кримінальне переслідування, про зміст підозри / обвинувачення, про його права, про дати судових засідань тощо³¹). Звісно, це може бути зумовлено тим, що стосовно перших двох проявів можуть бути складнощі з ідентифікацією належності, але такі складнощі можливі й в інших випадках, а ідентифікація належності має перевірятися до повідомлення й у разі сумнівів – використовуватися інші варіанти повідомлення. Крім того, сумнівним є вжиття сполучника “або”, бо за буквального тлумачення виникає думка, що повідомлення шляхом “було вручено, або іншим чином повідомлено шляхом публікації в засобах масової інформації, або повідомлення до його або її держави проживання або громадянства” – не є належним. Ці питання треба буде вирішувати у Правилах процедури і доказування.

Як гарантія для засуджених у порядку *in absentia*, передбачено право на повторний розгляд за його або її явки перед Трибуналом або наступним механізмом, крім випадків, коли він або вона: письмово відмовилися від його чи її права на повторний розгляд справи; або погоджується з вироком. При цьому слушно зазначає Г. Нуріджанян, що Статут не регулює процедуру

³⁰ Посібник зі статті 6 Європейської конвенції з прав людини. Право на справедливий суд (кримінальний аспект) (н 27).

³¹ М Мазур, ‘Проект закону про внесення змін до КПК України щодо провадження *in absentia* (порівняльна таблиця)’ <<https://www.judge-mazur.in.ua/other/2025/3018>> (дата звернення 25.07.2025).

подання клопотань про повторний розгляд справи та його проведення. Ці упущення можуть бути виправлені в Правилах процедури та доказів, які будуть прийняті суддями Спеціального трибуналу³². Слід лише додати, що Статут не регулює й те, чи зобов'язана особа подати заяву / інший документ про згоду з вироком, та кому подається ця заява / інший документ (якщо позиціонується потреба письмової форми), та заява / документи про відмову від права на повторний розгляд, і строки подання. Ці питання також треба буде вирішувати у Правилах процедури і доказування.

Висновки. Отже, підбиваючи підсумки, додатково звернемо увагу на деякі дискусійні питання. Статут Трибуналу містить достатній перелік положень, які гарантують право на справедливий судовий розгляд та здатні його забезпечити для обвинувачених у злочині агресії проти України. Утім, складність застосування деяких з них полягає у їх оціночних формулюваннях: це стосується у першу чергу провадження *in absentia*.

Водночас стосовно певних формулювань можна висловити такі зауваження та пропозиції:

- щодо одного з формулювань *non bis in idem* стосовно неможливості для особи, засудженої Трибуналом, постати перед національним судом України за вчинення тих самих діянь, вказано лише засудження особи, і не вказано її виправдання Трибуналом;
- у ст. 19 Статуту Трибуналу не вказано, з якого моменту особи користуються переліченими у статті правами, а ч. 1 цієї статті не містить положення про роз'яснення особі прав, які вона має у розслідуванні;
- доречність вжиття сполучника “або” у положенні: обвинувачений був належним чином повідомлений, або йому було вручено, або іншим чином повідомлено шляхом публікації в засобах масової інформації, або повідомлення до його або її держави проживання або громадянства про: обвинувальний акт; дату, час і місце проведення слухання; та наслідки неявки до Трибуналу;
- прогальність регламентації права на повторний розгляд та відмови від нього.

У Правилах процедури і доказування треба врегулювати у можливих межах такі питання: момент, з якого особа користується визначеними правами у розслідуванні; роз'яснення особі прав, які вона має у розслідуванні; момент, з якого виникає статус підозрюваного; заходи, які можуть бути застосовані до сторони захисту у порядку ст. 38 Трибуналу, умови пропорційності їх застосування; інтереси правосуддя у контексті провадження *in absentia*; критерії допустимості форм повідомлення у провадженні *in absentia*; чи зобов'язана особа подати заяву / інший документ про згоду з вироком, та кому подається ця заява / інший документ (якщо позиціонується потреба письмової форми), та заява / документи про відмову від права на повторний розгляд, і строки подання.

³² Nuridzhanian (n 12).

REFERENCES

Bibliography

Edited books

1. Klamberg M (ed), *Commentary on the Law of the International Criminal Court* (Torkel Opsahl Academic EPublisher, 2017).
2. Triffterer O, Ambos K (eds), *The Rome Statute of the International Criminal Court: A Commentary* (3rd edn, C.H. Beck, Hart, Nomos 2016).

Journal articles

3. Glusman G M, 'Justice from the General Assembly: An International Tribunal for the Crime of Aggression in Ukraine' [2024] 3(1) *Chicago Journal of International Law Online* <<https://cjil.uchicago.edu/online-archive/justice-general-assembly-international-tribunal-crime-aggression-ukraine> (accessed 25.07.2025).
4. Korynevych A, 'Robota po stvorenii Spetsialnoho trybunalu shchodo zlochynu ahresii proty Ukrainy: podii ta fakty' [2022] 2 *Ukrainskyi chasopys mizhnarodnoho prava* 7–8 (in Ukrainian).
5. Korynevych A, Korotkyi T, 'Spetsialnyi trybunal shchodo zlochynu ahresii proty Ukrainy: realpolitik proty nevidvorotnosti pokarannia za zlochyn ahresii' [2022] 2 *Ukrainskyi chasopys mizhnarodnoho prava* 33–42 <https://doi.org/10.36952/uail.2022.2.33-42> (in Ukrainian).
6. Korynevych A, Korotkyi T, Pashkovskiy M, 'Polityko-pravovi aspekty stvorennia Spetsialnoho trybunalu shchodo zlochynu ahresii proty Ukrainy' [2024] 1 *Ukrainskyi chasopys mizhnarodnoho prava* 20–31 <https://doi.org/10.36952/ujil.2024.1.20-31> (in Ukrainian).

Conference papers

7. Hloviuk I V, 'Deiaki pytannia kola uchasykiv kryminalnoho provadzhennia (u aspekti "voiennykh" zmin do KPK Ukrainy)' in *Kryminalna yustytisia v Ukraini: realii ta perspektyvy: materialy Kruhloho stolu (23 veresnia 2022 roku)* (Lvivskiy derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav 2022) 136–141 (in Ukrainian).

Websites

8. Dannenbaum T, 'Mechanisms for Criminal Prosecution of Russia's Aggression Against Ukraine' (March 10, 2022) <<https://www.justsecurity.org/80626/mechanisms-for-criminal-prosecution-of-russias-aggression-against-ukraine/>> (accessed 25.07.2025).
9. Nuridzhanian G, 'The newly established Special Tribunal for the Crime of Aggression against Ukraine: jurisdiction, immunities and due process' <https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=5359650> (accessed 25.07.2025).
10. Scheffer D, 'The Case for Creating a Special Tribunal to Prosecute the Crime of Aggression Committed Against Ukraine (Part IV)' (September 28, 2022) <<https://www.justsecurity.org/83290/tribunal-crime-of-aggression-part-four-2/>> (accessed 25.07.2025).
11. Trahan J, 'The Case for Creating a Special Tribunal to Prosecute the Crime of Aggression Against Ukraine (Part III)' (September 26, 2022) <<https://www.justsecurity.org/83238/tribunal-crime-of-aggression-part-three/>> (accessed 25.07.2025).
12. Mazur M, 'Proiekt zakonu pro vnesennia zmin do KPK Ukrainy shchodo provadzhennia in absentia (porivnialna tablytsia)' <<https://www.judge-mazur.in.ua/other/2025/3018/>> (accessed 25.07.2025) (in Ukrainian).
13. Mereshchuk V, 'Iryna Mudra: "Spetstrybunal shchodo rosiiskoi ahresii — unikalnyi: my stvoriuemo yoho pid chas viiny, a ne pislia yii zavershennia"' (23 chervnia 2025) <https://lb.ua/pravo/2025/06/23/683239_irina_mudra_spetstrybunal_shchodo.html> (accessed 25.07.2025) (in Ukrainian).
14. Prezydent Ukrainy Volodymyr Zelenskyi pidpysav uhodu pro stvorennia Spetsialnoho trybunalu shchodo zlochynu ahresii proty Ukrainy (25 chervnia 2025 roku) <<https://>

Ірина Гловіюк, Володимир Гринюк

mfa.gov.ua/news/prezident-ukrayini-volodimir-zelenskij-pidpisav-ugodu-pro-stvorennya-specialnogo-tribunalu-shchodo-zlochynu-agresiyi-proti-ukrayini (accessed 25.07.2025) (in Ukrainian).

15. Spetsialnyi trybunal shchodo zlochynu ahresii proty Ukrainy (Ministerstvo zakordonnykh sprav Ukrainy, 27 travnia 2025 roku) <<https://mfa.gov.ua/protidiya-agresiyi-rf/specialnij-tribunal-shchodo-zlochynu-agresiyi-proti-ukrayini>> (accessed 25.07.2025) (in Ukrainian).

Iryna Hloviuk
Volodymyr Hryniuk

SOME ISSUES CONCERNING THE RIGHT TO A FAIR TRIAL UNDER THE STATUTE OF THE SPECIAL TRIBUNAL FOR THE CRIME OF AGGRESSION AGAINST UKRAINE

ABSTRACT. The article examines the procedural aspects of proceedings before the Special Tribunal for the Crime of Aggression against Ukraine in terms of the right to a fair trial. For this purpose, the general stages of proceedings in the tribunal are identified, which may be further specified with the adoption of the Rules of Procedure and Evidence. The authors have identified and briefly described the following stages of proceedings before the Special Tribunal: 1) initiation of an investigation; 2) decision on investigation and its conduct; 3) preparation of the indictment by the Prosecutor and its approval by the investigating judge; 4) preliminary proceedings and referral of the case to the Judicial Chamber for trial; 5) Trial proceedings (main proceedings); 6) Appeal against the decision of the Special Tribunal before the Appeals Chamber; 7) Enforcement of the sentence.

The rights of the accused person during proceedings before the tribunal are examined and analysed as a separate component of the right to a fair trial. The need to ensure that the persons involved in the investigation of crimes of aggression against Ukraine are informed of their rights is emphasised, which should be provided for additionally in the rules of procedure and evidence. Cases of ensuring the right to personal and professional defence and the possibility of its restriction in accordance with Article 26 of the Statute of the Tribunal are considered and analysed. The importance of introducing the institution of in absentia is emphasised and the procedural conditions for its application are specified.

The need for additional regulation of the following issues in the proceedings of the Special Tribunal is summarised: clarification of the moment from which a person enjoys certain rights in the investigation; the obligation to inform a person of its rights in the investigation; determining the moment from which a person acquires the status of a suspect; clarification of the list of measures that may be applied to the defending party in accordance with Article 38 of the Statute of the Tribunal, the conditions for their proportional application; determination of the interests of justice in the context of proceedings in absentia; determination of the criteria for the admissibility of forms of notification in proceedings in absentia, etc.

KEYWORDS: Special Tribunal for the Crime of Aggression against Ukraine; proceedings before the Special Tribunal for the Crime of Aggression against Ukraine; right to a fair trial before the Special Tribunal; stages of proceedings before the Special Tribunal; rights of parties to proceedings before the Special Tribunal; proceedings in absentia before the Special Tribunal).